

Fyra etniska gruppers förankring i Sverige och dess samband med hälsan

Maria Roselius

Socialstyrelsens rapport, publicerad i juni 1999, analyserar livsvillkor bland invandrare som kom till Sverige på 1980-talet från olika delar av världen, från Chile, Iran, Polen och Turkiet. Rapporten visar vilka som lyckas att komma ut ur de problem som hänger samman med de första åren i ett nytt land och vilka som fortfarande efter sju till 16 års vistelsetid i Sverige har det besvärligt. Analyserna visar även på möjliga förklaringar till att vissa lyckas bättre än andra och att en svag förankring har samband med sämre hälsa.

Rapporten belyser en rad frågor: Vilka får arbete och därmed sin försörjning? Vilket stöd och bidrag kommer från välfärdsinstitutionerna? Vad betyder familj, släkt, vänner eller bekanta för invandrarnas nya liv i Sverige? Hur många och vilka av de intervjuade har samtidigt svag förankring på arbetsmarknaden, svaga ekonomiska resurser och svaga kontakter inom familjen? Hur många, och vilka har inte dessa problem alls? Dessa två kategorier, de "problemtyngda" och de "problemfria" har med stor sannolikhet skilda levnadsvillkor i övrigt. Hur är deras hälsa, deras sociala relationer, politiska resurser och trygghet?

En del frågor är idag inte möjliga att besvara. Vi anser därför att en upprepad studie som åtminstone till en del skulle omfatta samma individer är mycket angelägen. Den skulle belysa en rad viktiga frågor. Hur lång tid det tar för den enskilde invandraren att få en social och ekonomisk förankring i Sverige? Vad beror det på att somliga lyckas med detta tidigare än andra? Hur utvecklas den enskildes hälsa under vistelsetiden i Sverige?

Maria Roselius arbetar som utredare vid Centrum för utvärdering av socialt arbete, CUS, vid Socialstyrelsen. Hon var projektledare för två nationella rapporter om levnadsförhållanden och förankring bland fyra etniska grupper i Sverige 1998 och 1999.

Socialstyrelsen har givit sitt godkännande till publiceringen av denna artikel.

Social och ekonomisk förankring

Arbetsmarknaden, välfärdssystemet och familjen är för alla, såväl invandrare som svenskar, de tre viktigaste fundamenten för deras trygghet, social, ekonomisk och emotionell.¹ *Marknaden* erbjuder arbete och därmed försörjning. *Välfärdsstaten* agerar genom bl a sociala reformer och kan på så sätt förbättra befolkningens villkor. *Familjen*, det tredje fundamentet, kan främja eller hindra

familjemedlemmarnas välfärd.

Invandrare kommer från länder där arbetsmarknaden, välfärdsstaten och familjen har varierande betydelse för individerna och för samhället i stort. I Sverige möter de ett land där välfärdssystemet och arbetsmarknaden länge har haft en tydlig och relativt stor roll. Hur starka eller hur svaga är deras relationer till var och ett av de tre systemen? Svaga relationer till arbetsmarknaden, till välfärden och till familjen samtidigt betyder att individen i själva verket saknar grundläggande trygghet. I synnerhet då dessa svaga relatio-

¹ Esping-Andersen, G: *The three worlds of welfare capitalism*. 1990

ner inte är tillfälliga och kortvariga.

Många kan klara *en* svag relation, t ex vara arbetslös, om välfärdssystemet eller familjen kompenserar för denna brist. Den som är arbetslös under en kortare tid kan klara sig ekonomiskt tack vare arbetslöshetsersättningen och genom ekonomiskt stöd från familjemedlemmar. Den som däremot helt står utanför arbetslivet och utanför samhällets trygghetssystem och som dessutom saknar stöd i informella nätverk av familj, släkt, grannar och vänner, är särskilt utsatt och riskerar att marginaliseras.

För de flesta arbetslösa är svårigheten att etablera sig på arbetsmarknaden oftast ett övergående problem. För några blir den dock mer långvarig och kan i värsta fall fungera som inledningen till en tillvaro i marginalen. Den som aldrig haft något arbete får inte arbetslöshetsersättning och måste för sin försörjning förlita sig på socialbidrag. Somliga har alltså stabila positioner såväl på arbetsmarknaden som i trygghetssystemen, medan andra inte kan känna sig trygga varken på marknaden eller inom trygghetssystemen. De är utsatta och sårbara, både ekonomiskt och socialt.

Familjen förändras inte sällan genom själva invandringen och under tiden i Sverige. En del invandrare kom med sina familjer, andra ensamma. Familjen och släkten har en mycket stor betydelse för möjligheterna i vardagslivet, för trygghet och för bevarandet av den egna kulturen. För invandrare är familjesplittring i Sverige vanligare än i deras hemländer. Påfallande många blir ensamstående föräldrar. Det finns anledning att tro att

en traditionellt stark familj kan efter migrationen visa sig vara bräcklig.

Invandrades första steg i ett nytt land är vanligtvis svåra och fyllda med problem. Vissa invandrare lämnar dessa problem bakom sig efter de första åren men för andra är problemen inte övergående utan permanentas. Att helt stå utanför arbetslivet, att vara arbetslös utan arbetslöshetsförsäkring, att därmed vara hänvisad till socialbidrag och att dessutom sakna stöd av närstående måste betraktas som en allvarlig anhopning av problem. De som lever med flera av dessa problem samtidigt, de "problemtyngda", är – vare sig de är födda i Sverige eller utrikes – särskilt utsatta och riskerar att finnas i samhällets marginal. Och omvänt: de som inte alls har den typen av problem, dvs de "problemfria" kan tänkas ha goda förutsättningar för social och ekonomisk förankring. En svag social och ekonomisk förankring kan rimligen ha samband med andra livsvillkor, inte minst med hälsa.

Definitioner²

1. Svag ställning på arbetsmarknaden har de som antingen är arbetslösa eller befinner sig utanför arbetsmarknaden.
2. Svaga *ekonomiska resurser* har de som *antingen* - har en låg disponibel inkomst (under socialbidragsnormen) *eller* - uppbär socialbidrag *eller* - har upplevt att pengarna inte har räckt till vid månadens slut och låtit bli att betala hyran.
3. Svaga relationer till *familjen* har de som är ensamstående med eller utan barn *och* som sällan har kontakt med sina föräldrar eller sina syskon.

För invandrare är familjesplittring i Sverige vanligare än i deras hemländer

² Definitioner är samma som i rapporten *Social och ekonomisk förankring bland invandrare från Chile, Iran, Polen och Turkiet*. SoS-rapport 1999:9, sid 194.

För den enskilde som har invandrat till Sverige i vuxen ålder kan det vara viktigt att bli sedd mot bakgrund av sitt eget ursprung

Metod

Socialstyrelsens undersökning är den första rikstäckande studien av invandrare med olika etnisk bakgrund, födda och uppvuxna i Chile, Iran, Polen och Turkiet.³ Alla kom till Sverige på 1980-talet och var vid intervju tillfället 1996 mellan 27 och 60 år gamla. Intervjuerna med cirka 2 000 individer genomfördes av Statistiska centralbyrån 1996. Genom intervjuer har vi en omfattande information om individernas levnadsförhållanden som bygger på självrapporterade uppgifter. Informationen handlar om ett flertal komponenter av levnadsförhållanden enligt frågeformuläret som tillämpas vid SCB:s årliga Undersökningar av levnadsförhållanden i befolkningen (ULF). Det är därmed möjligt att jämföra de studerade invandrarernas livsvillkor med de infödda svenskarnas.

Bland invandrare i Sverige finns inte mindre än omkring hundra olika etniska grupper och det talas ungefär lika många språk. Det är långtifrån självklart att den enskilde invandraren känner samhörighet med alla andra "invandrare". Tvärtom, för den enskilde som har invandrat till Sverige i vuxen ålder kan det vara viktigt att bli sedd mot bakgrund av sitt eget ursprung.

³ Hittills har två rapporter publicerats: *Levnadsförhållanden hos fyra invandrargrupper födda i Chile, Iran, Polen och Turkiet*. SoS-rapport 1998:1 samt *Social och ekonomisk förankring bland invandrare från Chile, Iran, Polen och Turkiet*. SoS-rapport 1999:9.

Från Chile, Polen och Turkiet kommer sedan några decennier tillbaka en relativt jämn och stor ström av människor; gruppen födda i Iran utgör idag den tredje största och snabbast växande invandrargruppen i Sverige och en ansevärd del av den utomeuropeiska flyktingströmmen. De fyra invandrargrupper som omfattas av undersökningen utgör tillsammans 14 procent av samtliga utomlands födda och 20 procent av alla utomnordiska invandrare i Sverige. De utgör tillsammans 25 procent av dem som invandrat under 1980-talet. Dessa fyra gruppers hemländer har olika geografiskt och kulturellt avstånd till Sverige, vilket kan påverka deras etableringsprocess i Sverige. Vi har valt att studera de som kom till Sverige under 1980-talet.

Den demografiska och sociala bakgrundens roll för invandrarernas etablering i Sverige är relativt känd. Däremot är kunskapen inte lika stor om vilken roll etniska och kulturella faktorer respektive faktorer knutna till migrationen spelar. Varje invandrer har vid ankomsten till Sverige sin utbildning, yrke, bättre eller sämre hälsa, familj, vänner osv. Men också erfarenheter och upplevelser som kan knytas till själva migrationen och som påverkar mötet med det nya landet. Om dessa erfarenheter och upplevelser vet man i regel inte tillräckligt mycket för att kunna dra några säkra slutsatser om deras betydelse för invandrarernas livsvillkor efter invandringen. I Socialstyrelsens undersökning finns en omfattande uppsättning av bakgrundsfaktorer. Detta i sig ger en unik möjlighet till analyser av bakgrundens betydelse för de studerade gruppernas levnadsförhållanden.

Undersökningen innehåller även löpande uppgifter om den enskildes position på arbetsmarknaden, om utbildningen, om familjesituationen och om flyttningar över kommun-

gränserna. Uppgifter om förändringar av den enskildes situation i Sverige, från ankomsten till intervjudagen, bildar en unik information.

RESULTAT

Arbete, försörjning, familj

Såväl andelen arbetslösa som andelen personer som står utanför arbetsmarknaden är avsevärt högre inom de fyra invandrargrupperna än bland jämnåriga svenskar. Låg utbildning och dåliga svenskkunskaper försvårar naturligtvis invandrarnas möjligheter på den svenska arbetsmarknaden. Hög utbildningsnivå betyder dock inte att invandrades chanser på arbetsmarknaden är lika goda som svenskarnas med samma utbildningsnivå. I jämförelse med svenskar löper välutbildade invandrare från Iran och Turkiet en påfallande hög risk att inte förvärsarbeta. Det betyder att för dessa grupper är goda svenskkunskaper och hög utbildning anmärkningsvärt mindre effektiva än de är för t ex polacker eller svenskar då det gäller att få arbete. En välutbildad iranier eller en invandrare från Turkiet tycks ha mindre chans att få arbete än jämförbar invandrare från Polen eller en infödd svensk.

De undersökta invandrargrupperna har i jämförelse med infödda svenskar betydligt lägre inkomster och är i mycket högre utsträckning socialbidragstagare. Även här visar våra resultat att de demografiska och sociala faktorerna har betydelse men att effekter som kan hänvisas till invandrarnas härkomst också är starka. Dessa effekter kvar-

En välutbildad iranier eller en invandrare från Turkiet tycks ha mindre chans att få arbete än jämförbar invandrare från Polen eller en infödd svensk

En tredjedel av chilenska kvinnor och var femte av de återstående är ensamstående mödrar, jämfört med sju procent av de svenska kvinnorna

står även om vi tar hänsyn till de demografiska och de sociala faktorerna. Även skillnader mellan de fyra studerade gruppernas situation kan förklaras av vissa negativa attityder och diskriminering på grund av de enskilda invandrarnas härkomst. På så sätt kan vi se att en person från Iran eller Turkiet har en ökad risk att bli socialbidragstagare än en jämförbar person från Polen.

Familj och släkt utgör för de studerade grupperna en mycket stor trygghet, inte minst ekonomiskt. Mot bakgrund av detta är det viktigt att uppmärksamma att bland alla fyra invandrargrupper finns påfallande många skilda personer och ensamförsörjande mödrar. Många familjer har under vistelsetiden i Sverige upplösts. En tredjedel av chilenska kvinnor och var femte av de återstående är ensamstående mödrar, jämfört med sju procent av de svenska kvinnorna. Mer än var tredje av de ensamstående mödrarna bland fyra invandrargrupper är arbetslösa.

Flera problem samtidigt – svag förankring

Andelen med flera olika problem samtidigt varierar mellan de undersökta grupperna. Anmärkningsvärt men tillfredsställande är att det bland infödda svenskar inte finns några som har minst tre av de allvarliga problemen. För att kunna jämföra varje invandrargrupp med svenskar har vi således tvingats att som analysgrupp välja de som har

minst två allvarliga problem samtidigt, med arbete, försörjning eller familj. (Se tabell I)

Tabell 1. Andelen med olika antal problem i respektive grupp och bland svenskar.

Födelseland	Inga alls problem	Minst tre problem	Minst två problem
Chile	45	5	22
Iran	28	8	34
Polen	55	4	16
Turkiet	22	4	30
Samtliga grupper	39	5	25
Sverige	78	0	4

Bland invandrare från de fyra studerade grupperna är det betydligt vanligare än bland svenskar att ha minst två problem. Allra mest problemtyngda är de från Iran och Turkiet, allra minst de från Polen. Var tredje individ från Iran liksom från Turkiet har minst två problem samtidigt, antingen med arbetet, försörjningen eller inom familjen. Bland de som är födda i Sverige är det bara fyra procent som har minst två problem av detta slag. Den sociala och ekonomiska förankringen är starkare bland dem som kommer från Polen och Chile än bland dem som kommer från Iran eller Turkiet.

Bakgrundsfaktorer och deras betydelse

Vi har studerat ett antal bakgrundsfaktorer och deras samband med förekomsten av minst två problem hos den enskilde individen. Dessa faktorer är kön, ålder, vistelsetid i Sverige, utbildningsnivå, svenskkunskaper och socioekonomisk tillhörighet. Dessa faktorer betydelse studeras dels som andelar med minst två problem, dels med hjälp av s k "risker" (oddskvoter). På likartat sätt analyseras

också skillnader mellan varje invandrargrupp och motsvarande svenskar. Detta redovisas i de följande figurerna.

Analysen visar att den sociala och ekonomiska förankringen varierar mellan de fyra undersökta grupperna. Skillnader i risker att ha flera problem samtidigt finns beroende på individernas bakgrund och de följer ungefär samma mönster i alla de undersökta grupperna. Kvinnor, förutom de polska, har högre risk än män, de yngre har högre risk än de äldre och de som har dåliga svenskkunskaper har högre risk än de som har goda svenskkunskaper. Bland arbetare och lägre tjänstemän är risken högre än bland mellan- och högre tjänstemän och bland de med lägre utbildning är risken högre än bland de med högre utbildning.

När man jämför de fyra invandrargrupperna med infödda svenskar är det framförallt mycket stora skillnader i andelen och i risken att ha flera problem samtidigt mellan varje grupp och de infödda svenskar som träder fram. Det anmärkningsvärda är att de allra högsta riskerna och därmed största skillnaderna mellan en enskild invandrargrupp och de infödda svenskarna finns bland de som har den högsta utbildningen och bland de som tillhör mellan- och högre tjänstemannagrupperna. Bland invandrargrupper är det alltså de högst utbildade som skiljer sig allra mest från de högst utbildade infödda svenskar när det gäller svårigheter med att etablera sig och bli förankrad i Sverige, socialt och ekonomiskt.

Här kommer vi att redovisa två grupper som i flera avseenden skiljer sig mycket från varandra, nämligen de från Polen och de från Iran. De från Polen har den bästa sociala och ekonomiska förankringen i Sverige medan de från Iran har den svagaste förankringen. Jämförelsen mellan invandrare från Polen och Iran

kan här vara intressant med tanke på vissa viktiga likheter och olikheter. Båda dessa grupper är mycket olika i kulturellt avseende. Den kulturella distansen mellan iranier och de infödda svenskarna är betydligt större än mellan svenskar och polacker. Jämfört med de övriga två grupperna och med svenskar finns dock en viktig likhet: bland både polacker och iranier finns flest personer med gymnasial eller eftergymnasial utbildning.

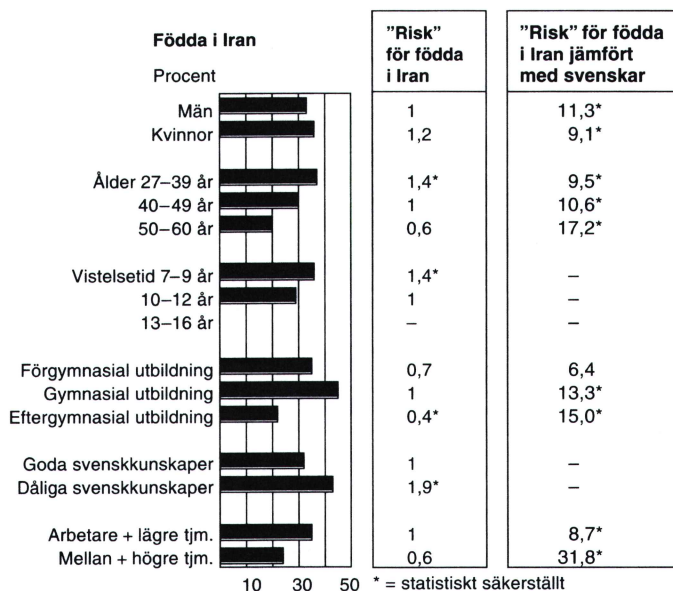
Födda i Iran

I den iranska gruppen finns det flest personer som har svag social eller ekonomisk förankring i Sverige. Förhöjda risker har den yngsta åldersgruppen, de med kortare vistelsetid i Sverige och de med dåliga svenskkunskaper. Skillnaderna mellan iranier med olika bakgrund följer ett förväntat mönster så att t ex

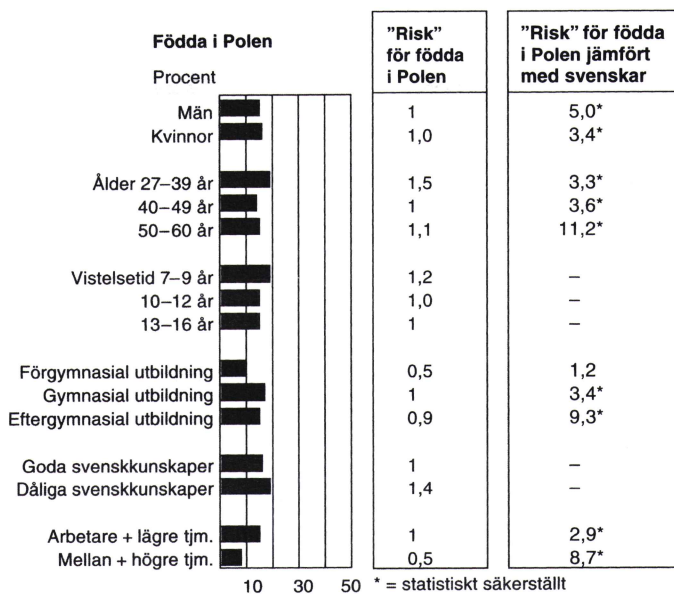
Läsanvisning:

Figureerna innehåller tre typer av information. Den första visar den faktiska andelen i de olika grupperna som har minst två problem när det gäller relationer till arbetsmarknaden, ekonomiska resurser respektive kontakter inom familjen. Den andra visar vilka faktorer som har betydelse för gruppens situation, i termer av s k "risker" (oddskvoter). Dessa risker kan jämföras med en vald referensgrupp som alltid har värdet 1, som t ex Män i förhållande till Kvinnor. Den tredje informationen redovisar en jämförelse mellan en enskild grupp och motsvarande infödda svenskar. Jämförelser görs också här med hjälp av s k "risker". Svenskar utgör en referensgrupp vid jämförelsen och får därmed alltid värde 1 (ej redovisat i figureerna).

högre utbildning eller längre vistelsetid i Sverige har viss betydelse för en bättre social och ekonomisk förankring. (Figur 1)

Figur 1. Andelen och "risker" (OR) att ha minst två problem bland de födda i Iran jämfört med infödda svenskar. Kön- och åldersstandardiserade värden.

Figur 2. Andelen och "risker" (OR) att ha minst två problem bland de födda i Polen jämfört med infödda svenskar. Kön- och åldersstandardiserade värden.

Påfallande stora skillnader finner man däremot vid jämförelser mellan iranier och svenskar med samma bakgrund. Riskerna att ha minst två problem är oftast mer än tio gånger större bland dem som kommit från Iran än bland svenskar med samma bakgrund. Jämfört med svenskar har iranier som i Sverige hör till mellan- eller högre tjänstemannagruppen och de som har en eftergymnasial utbildning extremt höga risker för att ha minst två problem.

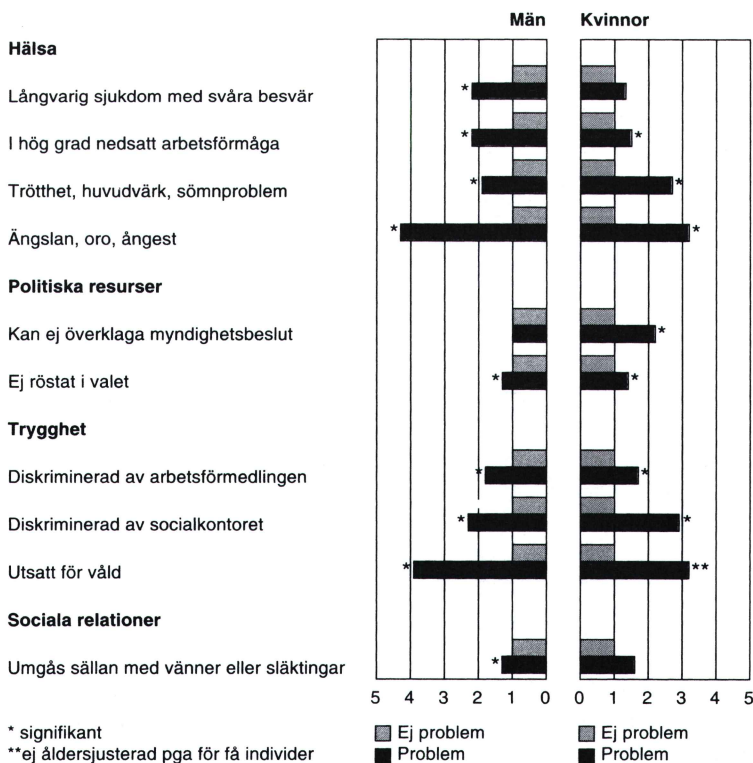
Födda i Polen

I den polska gruppen är den sociala eller ekonomiska förankringen i Sverige större än bland de övriga grupperna. Jämfört med

svenskar har polacker med högre utbildning och de som hör till mellan- eller högre tjänstemannagruppen mycket stora risker att ha minst två problem. Denna tendens framträder hos alla de undersökta invandrargrupperna. (Figur 2)

Hälsa och andra levnadsvillkor

I materialet som ligger till grund för undersökningen av de fyra invandrargrupperna finns en bred information om individernas hälsa och om deras känsla av trygghet i Sverige. Resultaten⁴ tyder på stora skillnader i hälsotillstånd mellan de undersökta grupperna och infödda svenskar i motsvarande ålder och kön. Den polska gruppen avviker

Figur 3. "Risken" för individer med minst två problem (bland de som kom från Chile, Iran, Polen och Turkiet) att ha sämre levnadsvillkor jämfört med de som inte har något av dessa problem (OR=1). Redovisning efter kön.

minst, såväl män som kvinnor har sämre hälsa än svenskarna, men inte lika mycket som de övriga grupperna. Kvinnorna från Chile, Iran och Turkiet är betydligt sjukare än männen, medan de polska männen är sjukare än de polska kvinnorna.

⁴ Social och ekonomisk förankring bland invandrare från Chile, Iran, Polen och Turkiet. SoS-rapport 1999:9. Levnadsvillkoren hos fyra invandrargrupper födda i Chile, Iran, Polen och Turkiet. SoS-rapport 1998:1.

⁵ Social rapport 1997, SoS-rapport 1997: 14

Här visar vi hur invandrarnas starka och svaga förankring hänger samman med hälsa och andra livsvillkor i Sverige.

Figur 3 visar att de undersökta problemen hänger samman med den enskildes sociala och ekonomiska förankring. Förekomst av minst två problem inom områdena arbete, ekonomi och familjerelationer sammanhänger med hälsobrister, svaga politiska resurser samt utsatthet för våld och diskriminering. De största riskerna finns - bland såväl kvinnor som män - när det gäller ängslan, oro eller ångest samt utsatthet för våld. Resultaten säger dock

ingenting om orsakssambanden. Det är troligt att svag förankring i något avseende bidrar till andra typer av problem som svaga politiska resurser, sämre hälsotillstånd och otrygghet. Men det omvända kan också förekomma. Hälsoproblem, svaga politiska resurser och otrygghet samt diskriminering kan i sin tur försvaga individens svaga förankring i Sverige.

Slutsatser

Efter sju till sexton års vistelsetid i Sverige har påfallande många individer från de fyra invandrargrupperna problem som utgör ett hinder för deras sociala eller ekonomiska förankring. Flera av de intervjuade har bakom sig mycket svåra upplevelser från sitt hemland. Flertalet uppger politiska eller religiösa skäl till sin ankomst till Sverige. Påfallande många säger att de själva eller deras nära anhöriga har i uppväxtlandet blivit utsatta för våldshandlingar i samband med krig eller politisk oro. Dessa händelser kan spåras även i deras svar om hur de känner sig nu i Sverige. Deras oro för arbetslöshet, för hushållsekonomi, för situationen i hemlandet samt för barnens framtid i Sverige avviker mycket markant från svenskarnas. Deras psykiska besvär träder fram med en stor tydlighet.

Relativt många anser att de behandlas sämre än svenskar då de söker arbete eller bostad, i

De allra flesta av de intervjuade anser att de av sjukvården behandlas på samma sätt som svenskar

möte med sociala myndigheter och i flera andra situationer. Sjukvården intar här en särskild plats. De allra flesta av de intervjuade anser att de av sjukvården behandlas på samma sätt som svenskar.

Att ha flera allvarliga problem kan vara något som försvinner eller mildras med tiden, men det kan också vara ett tecken på mer långvariga svårigheter med att få fotfäste i det nya landet. Från Socialstyrelsens Sociala rapport 1997⁵ vet vi att flertalet individer i hela den svenska befolkningen kunde över tiden göra sig fria från liknande problemansamlingar. För att kunna göra en sådan analys kring de fyra invandrargrupperna måste intervjuundersökningen upprepas, med några års intervall. En sådan undersökning med delvis samma individer skulle ge säkrare svar på de frågor som vi fortfarande inte kan besvara: *Hur lång tid tar det för den enskilde inom olika etniska grupper att få en social och ekonomisk förankring i Sverige? Vad beror det på att somliga lyckas med detta tidigare än andra? Hur utvecklas den enskildes hälsa under vistelsetiden i Sverige?*